

1^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντίληψη για τη φιλοσοφία: Η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1^η

Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

Στα φιλοσοφικά κείμενα της ελληνικής αρχαιότητας συναντάται συχνά η ιδέα ότι κάθε δραστηριότητά μας έχει έναν λόγο που συμβαίνει, έναν σκοπό προς τον οποίο αποβλέπει. Αυτό το «γιατί» το ρωτάμε πρώτα για την ίδια τη φιλοσοφία. Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να διακρίνει τη φιλοσοφία από άλλες μορφές γνώσης, αναζητά την απάντηση με εμπειρικό τρόπο: ξεκινά από την παρατήρηση ότι όλοι οι άνθρωποι επιζητούν τη γνώση, την οποία κατακτούν μέσα από τις αισθήσεις, και προχωρούν από την εμπειρία που αφορά τα επιμέρους πράγματα στην τέχνη και την επιστήμη. Για να καταλάβουμε για ποιον λόγο φιλοσοφούμε, πρέπει να ορίσουμε τι είναι φιλοσοφία και να εξετάσουμε με ιστορική ματιά το πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Μετά τὰ φυσικά Α2, 98b (12-28)

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.

Γιατί, όπως συμβαίνει και τώρα, οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό. Στην αρχή θεώρησαν άξια θαυμασμού τα παράξενα της καθημερινής ζωής και, προχωρώντας σιγά σιγά με αυτόν τον τρόπο, άρχισαν να προβληματίζονται και για τα πιο σημαντικά, όπως λ.χ. για τα φαινόμενα της σελήνης και του ήλιου, για τα άστρα, για τη γέννηση του σύμπαντος.

Ὅ δ' ἀπορῶν
καὶ θαυμάζων
οἴεται ἀγνοεῖν
(διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος
φιλόσοφος πῶς ἐστίν·

ὁ γὰρ μῦθος
σύγκειται ἐκ θαυμασίων)·

ὥστ' εἵπερ διὰ
τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν
ἐφιλοσόφησαν,
φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναί τὸ
ἐπίστασθαι ἐδίωκον
καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ
συμβεβηκός·
σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων
τῶν ἀναγκαίων

καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ
διαγωγὴν
ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο
ζητεῖσθαι.

Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν
αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν,

ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος,
φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ
ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν,

οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν
ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν·
μόνη γὰρ αὕτη
αὐτῆς ἔνεκέν ἐστίν.

Αὐτὸς ὅμως που ἀπορεῖ καὶ
που θαυμάζει,
ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀγνοεῖ
(γι' αὐτὸ καὶ ὅποιος ἀγαπᾷ τοὺς
μύθους εἶναι κατὰ κάποιον
τρόπο καὶ φιλόσοφος,
αφοῦ οἱ μῦθοι
συντίθενται ἀπὸ γεγονότα
θαυμάσια).

Εφόσον λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι
φιλοσόφησαν γιὰ νὰ ξεφύγουν
ἀπὸ τὴν ἀγνοιά τους,
εἶναι φανερό ὅτι ἐπιζήτησαν τὴν
ἐπιστήμη γιὰ τὴν ἴδια τὴ γνώση
καὶ ὄχι χάριν κάποιας
χρησιμότητας.

Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν
πορεία των πραγμάτων.

Μόνο ὅταν ὅλες σχεδὸν οἱ
ἀμεσες ἀνάγκες τοὺς
ικανοποιήθηκαν,

καὶ τὸ ἴδιο συνέβη με τὴν ἀνεση
καὶ τὴν ἀπόλαυσή τους,
μόνο τότε οἱ ἄνθρωποι
στράφηκαν σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους
τὴν πνευματικὴ ἀναζήτηση.

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι τὴ
γνώση αὐτὴ δὲν τὴν ἐπιζητοῦμε
γιὰ νὰ καλύψει ἄλλη ἀνάγκη,
ἀλλὰ, ὅπως λέγεται ὅτι
ἐλεύθερος εἶναι ἐκεῖνος ὁ
ἄνθρωπος που ὑπάρχει γιὰ τὸν
εαυτό του καὶ ὄχι γιὰ κάποιον
ἄλλον, ἔτσι ἐπιζητοῦμε καὶ
αὐτὴν ὡς τὴ μόνη ἐλεύθερη
ἐπιστήμη. Γιατί εἶναι ἡ μόνη
που ὑπάρχει γι' αὐτὴν τὴν ἴδια.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

- **τὸ θαυμάζειν < θαυμάζω:** θαύμα, θαυμάσιος, θαυμαστός, αξιοθαύμαστος, θαυμαστικό.
- **ἤρξαντο < ἄρχομαι:** αναρχία, αναρχικός, ανύπαρκτος, ανυπαρξία, απαρχή, αρχαϊκός, αρχαίος, αρχαιότητα, αρχάριος, αρχέγονος, αρχείο, αρχέτυπος, αρχή, αρχηγείο, αρχηγία, αρχηγός, αρχίατρος, αρχικός, αρχιμάγειρας, αρχιτέκτονας, αρχομανής, αρχομανία, αρχονταρίκι, ἄρχοντας, αρχοντικός, αυθύπαρκτος, αυθυπαρξία, γυμνασιάρχης, δασαρχείο, δασάρχης, δυαρχία, εναρκτήριος, έναρξη, επαρχία, ἐπαρχος, εργοστασιάρχης, ἵπαρχος, ληξίαρχος, λήσταρχος, λυκειαρχής, μεραρχία, μοίραρχος, ναύαρχος, νομάρχης, πατριαρχείο, πατριάρχης, πειθαρχία, πλοίαρχος, σταθμάρχης, στρατάρχης, συνύπαρξη, ταξιαρχία, ταξίαρχος, υπαρκτικός, υπαρκτός, ύπαρξη, υπαρχηγός, ύπαρχος, φεουδαρχία, φεουδαρχικός.
- **φιλοσοφεῖν < φιλῶ + σοφῶ:** φιλί, φίλος, φιλία, προσφιλής, φιλικός, σοφιστής, σόφισμα
- **προϊόντες < πρό + έρχομαι:** ερχομός, έλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, ανεξίτηλος, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσηλυτισμός, προσιτός, συνέλευση, ελεύθερος, Ελευθέριος, απελευθερωτικός, ελευθερωτής, ελευθερόστομος.
- **παθημάτων < πάσχω:** αδеноπάθεια, αντιπάθεια, αντιπαθής, αντιπαθητικός, απάθεια, απαθής, εμπάθεια, εμπαθής, ευπάθεια, ηδυπάθεια, καρδιοπάθεια, μετριοπάθεια, μετριοπαθής, μυστικοπάθεια, πάθημα, πάθηση, παθητικός, παθητικότητα, παθιάρης, παθογένεια, παθογόνος, παθολογία, παθολογικός, πάθος, πένθιμος, πένθος, πλημμυροπαθής, προσπάθεια, σεισμοπαθής, συμπάθεια, συμπαθής, συμπαθητικός, ωραιοπαθής.
- **γενέσεως < γί(γ)νομαι:** αγένεια, αγενής, γενεά, γενέθλια, γένεση, γενέτειρα, γένος, γηγενής, γονίδιο, γόνος, διγενής, ενδογενής, επίγονος, ευγενικός, ευγονία, νεογνό, πολυγονία, προγονικός, πρωτόγονος.
- **οἶεται < οἶομαι:** οίηση (αλαζονεία).
- **ὁ μῦθος :** μυθικός, μυθοπλασία, μυθοποίηση
- **σύγκειται < σύν + κείμαι:** αντικειμενικός, αντικειμενικότητα, αντικείμενο, διακειμενικός, διακειμενικώς, επικείμενος, κείμενο, κειμενογράφος, κειμήλιο, κοίτασμα, κοίτη, κοιτίδα, κοιτώνας, κώμα, κωματώδης, κωμόπολη, παρακείμενος, προκείμενος, προσκείμενος, υποκειμενικός, υποκειμενικότητα, υποκείμενο.
- **φεύγειν < φεύγω:** αναπόφευκτος, άφευκτος, καταφύγιο, πρόσφυγας, προσφυγικός, φυγάς, φυγή, φυγόδικος, φυγόκεντρος, φυγόπονος, φυγόστρατος.
- **φανερὸν < φαίνομαι:** αφάνεια, αφανής, άφαντος, διαφάνεια, διαφανής, εμφανής, έμφαση, επιφάνεια, επιφανής, επίφαση, καταφανής, περιφανής, συκοφάντης, συκοφαντικός, υπερηφάνεια, υπερήφανος, φαεινός, φαινομενικός,

φαινόμενο, φανάρι, φανερός, φανός, φαντασία, φαντασιόπληκτος, φαντασίωση, φάντασμα, φαντασμαγορικός, φανταστικός, φάσμα, φως.

- **τὸ εἶδέναι < οἶδα :** εἰδήμονας, εἶδηση, εἰδίκευση, εἶδος, εἶδωλο, ιδέα, ιδανικός, ιστορία, εἰδοποίηση, ιστορικός, συνείδηση.
- **τὸ ἐπίστασθαι < ἐπίσταμαι:** επιστήμη, επιστημολογία, επιστήμονας, επιστημονικός, επιστημονισμός, επιστημοσύνη, επιστητό.
- **ἐδίωκον < διώκω:** διώκτης, διωκτικός, δίωξη, τυχοδιώκτης
- **χρήσεώς < χρήομαι -ῶμαι:** ἀχρησιμοποίητος, ἀχρηστος, δύσχρηστος, εὐχρηστος, ἰδιοχρησία, καταχραστής, κατάχρηση, χρεία, χρέος, χρήμα, χρηματικός, χρήση, χρησιμοθήρας, χρησιμοποίηση, χρήσιμος, χρησιμότητα, χρησμός, χρήστης, χρηστικός, χρηστός, χρηστότητα.
- **Μαρτυρεῖ < μαρτυρέω -ω:** ἀμάρτυρος, μάρτυρας, μαρτυρία, μαρτυρίαρης, μαρτυρικός, μαρτύριο.
- **τὸ συμβεβηκός < σύν + βαίνω:** ἀβατος, ἀκροβάτης, ἀνάβαση, ἀναβάτης, βάδην, βαθμός, βάθρο, βακτηρία, βάση, βασικός, βάσιμος, βατήρας, βατός, βήμα, βηματοδότης, βωμός, διάβαση, διαβάτης, δύσβατος, ἔμβασμα, ἐπιβάτης, κατάβαση, μεταβατικός, παραβάτης, πρόβατο, πρόσβαση.
- **ῥαστώνην < ῥάδιον:** ραδιουργία, ραδιούργος, ραθυμία, ράθυμος, ραστώνη.
- **διαγωγὴν < διά + ἄγω:** ἀγέλη, ἀγημα, ἀγωγή, ἀγώνι, ἀγωγιάτης, ἀγώνιμος, ἀγωγός, ἀγώνας, ἀκτίνα, ἀμαξα, ἀνάγωγος, ἀνεξεταστέος, ἀξίος, ἀξονας, ἀπαγωγή, ἀρχηγός, δημαγωγός, διαγωγή, εἰσαγωγέας, ἐπαγωγικός, εὐἀγωγος, λοχαγός, νηπιαγωγός, ξεναγός, παραγωγός, παρείσακτος, παρθηναγωγείο, προακτέος, προσαγωγός, στρατηγός, συναγωγή, υδραγωγείο, χορηγός.
- **φρόνησις < φρήν (γεν. φρενός):** ἀφροσύνη, ἐθνικόφρων, εὐφροσύνη, ἐχέφρων, καταφρόνια, μετριοφροσύνη, μετριόφρων, νομιμοφροσύνη, παραφροσύνη, παράφρων, περιφρόνηση, περιφρονητικός, σωφροσύνη, φιλοφρόνηση, φρενίτιδα, φρενοβλαβής, φρενοκομείο, φρόνημα, φρονηματισμός, φρόνηση, φρονιμίτης.
- **Δῆλον < δηλόω -ῶ:** ἀδηλος, ἀδήλωτος, δηλαδή, δήλωση, δηλωτικός, διαδήλωση, ἐκδηλος, ἐκδήλωση, ἐκδηλωτικός, κατάδηλος (=ολοφάνερος), πρόδηλος, συνυποδήλωση.
- **φαμέν < φημί:** ἀντίφαση, ἀντιφατικός, ἀπόφαση, ἀποφατικός, ἀφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, ἔμφαση, ἐμφατικός, ἐπίφαση, ἀτάφαση, ἀταφατικός, πρόσφατος, πρόφαση, προφητεία, προφήτης, φάση, φήμη, φημολογία.
- **ῶν < εἰμί:** ἐξουσιαστικός, ἐσθλός, ἐτυμολογία, ἐτυμολογικός, ἔτυμον, ὄντως, οὐσία, οὐσιαστικός, οὐσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό, πεμπτούσια.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν.... περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως: ο Αριστοτέλης στην πραγματεία του αυτή αναρωτιέται για την αρχή των επιστημών. Αναφέρει ότι η αρχή της γνώσης του κόσμου και η εξέλιξη της σε γνώση, ξεκίνησαν από την έμφυτη περιέργεια του ανθρώπου για να κατανοήσει όσα συμβαίνουν γύρω του. Ο άνθρωπος αφού είχε έμφυτη την λογική, αναρωτιέται για την φύση, τον κόσμο αλλά και για όσα του συμβαίνουν στην καθημερινή ζωή. Ο φιλόσοφος λειτουργεί επαγωγικά: ξεκινά από αυτά που απασχολούν τον άνθρωπο στην καθημερινότητα του και έπειτα περνά στα πιο γενικά, όπως το σύμπαν. Ο Αριστοτέλης εκφράζεται εύστοχα όταν αναφέρει ότι κάθε άνθρωπος με όπλο την εναρώτηση, τον προβληματισμό και την παρατήρηση εμβαθύνει στην ουσία όσων τον περιβάλλουν και προσπαθεί να κατανοήσει την σχέση και την ποιότητα τους.

Ὁ δ' ἀπορῶν.... καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν: η αρχή του προβληματισμού του ανθρώπου, κατά τον φιλόσοφο, συμπίπτει με την αναγνώριση της άγνοιάς του. Ο άνθρωπος δεν γνωρίζει, δεν αντιλαμβάνεται όσα τον περιβάλλουν και δεν μπορεί να βρει την ερμηνεία τους παρά μόνο με την πνευματική αναζήτηση. Στην παρενθετική πρόταση ο Αριστοτέλης φέρνει ένα παράδειγμα (εμπειρικός φιλόσοφος): αυτός που γνωρίζει και αγαπά τους μύθους είναι φιλόσοφος. Αυτό σημαίνει ότι επειδή οι άνθρωποι δεν έχουν σε αυτό το σημείο αρκετές απαντήσεις για όσα συμβαίνουν γύρω τους, στηρίζονται μέσα στους μύθους για να το εξηγήσουν. Ως μύθος μπορεί να οριστεί μία διήγηση που στηρίζεται σε φανταστικά ή πραγματικά γεγονότα με την διαφορά ότι ο κάθε ένας την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο. Αυτή η μοναδικότητα του μύθου και της αφήγησης θαυμάσιων γεγονότων, ενεργοποιούν το λογικό του ανθρώπου και τον προτρέπουν για περαιτέρω εξερεύνηση.

Η απόκτηση όμως αυτής της γνώσης δεν γίνεται για την κατάκτηση μιας χρησιμότητας, τονίζει ο φιλόσοφος, αλλά για την ίδια την γνώση. Η διευκρίνιση αυτή περιβάλλει το βασικό πνεύμα της φιλοσοφίας: η απόκτηση γνώσης – επιστήμης δεν εξυπηρετεί σκοπιμότητες ούτε καλύπτει βασικές ανάγκες. Την μόνη ανάγκη που καλύπτει είναι αυτή της γνώσης. Ο άνθρωπος ικανοποιεί το βασικό ένστικτό του, την ανάγκη για την εύρεση της αλήθειας και της ουσίας των όντων, μέσα από την φιλοσοφία.

Θαυμάζω: μένω έκθαμβος, νιώθω έκπληξη για κάτι. Το ρήμα δεν μπορεί να αποδοθεί πλήρως στα νέα ελληνικά, καθώς περιλαμβάνει τόσο την έκπληξη (ευχάριστη ή δυσάρεστη, άρα και την αμηχανία) όσο και την περιέργεια και τον θαυμασμό. Το θαυμάζειν αποτελεί και για τον Πλάτωνα αρχή της φιλοσοφίας: μάλα